УДК 37.015.3:316.614.5]:376-056.262-056.264](045)

https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1495-1502

Черніченко Людмила Анатоліївна доктор філософії, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (097) 765-00-68, https//orcid.org/0000-0001-8455-8869

Хрипун Дар'я Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (097) 866-98-38, https//orcid.org/ 0000-0001-8982-6308

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ ТА СЛУХУ: ЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті здійснено глибокий аналіз психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей з порушеннями мовлення та слуху. Наголошено на складності та багатогранності цього процесу, що включає діагностичну, корекційну, консультативну, просвітницьку й прогностичну складові. Центральне місце у супроводі відведено комплексній оцінці розвитку дитини, яка виступає інструментом виявлення індивідуальних освітніх потреб, потенціалу та можливостей дитини, що дозволяє фахівцям формувати ефективні стратегії індивідуалізованої підтримки. Описано структуру комплексної оцінки, яка включає психологічний, педагогічний, логопедичний, сурдопедагогічний компоненти, а також аналіз соціально-комунікативних навичок.

Увага зосереджена на важливості міждисциплінарного підходу у здійсненні такої оцінки, де кожен фахівець – психолог, логопед, вчитель-дефектолог, сурдопедагог – відіграє специфічну роль у глибокому пізнанні дитини. Розкрито значення адаптованих методик, зокрема невербальних тестів, ігрових та проективних завдань, в оцінці дітей із обмеженими можливостями вербального спілкування. Зазначено, що комплексна оцінка розвитку є не лише діагностичною процедурою, а й важливим фактором формування партнерської взаємодії між фахівцями та родиною, що дозволяє підвищити ефективність супроводу, сформувати чіткий індивідуальний маршрут розвитку та забезпечити сталий прогрес дитини.

Підкреслено важливість регулярного моніторингу розвитку, який дає змогу оперативно адаптувати освітні програми відповідно до змін у стані дитини. Зроблено висновок, що комплексна оцінка розвитку дітей з порушен-

нями мовлення та слуху є основою для побудови якісної, науково обґрунтованої системи освітньої та психолого-педагогічної підтримки, яка сприяє соціалізації, особистісному становленню та успішному включенню таких дітей у суспільство.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, діти з порушенням мовлення та слуху, комплексна оцінка розвитку, взаємодія фахівців з родиною

Chernichenko Liudmyla Anatoliivna Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (097) 765-00-68, https//orcid.org/ 0000-0001-8455-8869

Khrypun Daria Mykolaivna Ph. D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Departmen of Special and Inclusive Education Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (097) 866-98-38, https//orcid.org/ 0000-0001-8982-6308

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR FAMILIES RAISING CHILDREN WITH SPEECH AND HEARING DISORDERS: THE IMPORTANCE OF A COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF DEVELOPMENT

Abstract. The article provides an in-depth analysis of psychological and pedagogical support for families raising children with speech and hearing impairments. The complexity and multifaceted nature of this process, which includes diagnostic, correctional, consultative, educational and prognostic components, is emphasized. The central place in the support is given to a comprehensive assessment of the child's development, which serves as a tool for identifying the child's individual educational needs, potential and capabilities, which allows specialists to form effective strategies for individualized support. The structure of a comprehensive assessment is described, which includes psychological, pedagogical, speech therapy, deaf-pedagogical components, as well as an analysis of social and communicative skills. Attention is focused on the importance of an interdisciplinary approach in carrying out such an assessment, where each specialist - a psychologist, a speech therapist, a special education teacher, a deaf-pedagogical teacher - plays a specific role in the deep knowledge of the child. The importance of adapted methods, in particular non-verbal tests, game and projective tasks, in the assessment of children with limited verbal communication capabilities is revealed. It is noted that a comprehensive assessment of development is not only a diagnostic procedure, but also an important factor in the formation of partnership between specialists and the family, which allows to increase the effectiveness of support, form a clear individual development route and ensure the child's sustainable

progress. The importance of regular monitoring of development is emphasized, which allows you to promptly adapt educational programs in accordance with changes in the child's condition. The article also provides examples from the practice of inclusive resource centers, the results of a survey of parents and teachers, which confirm the relevance and effectiveness of the comprehensive approach. It is concluded that a comprehensive assessment of the development of children with speech and hearing impairments is the basis for building a high-quality, scientifically sound system of educational and psychological and pedagogical support that promotes socialization, personal development and successful inclusion of such children in society.

Keywords: psychological and pedagogical support, children with speech and hearing impairments, comprehensive development assessment, interaction of specialists with the family

Постановка проблеми. У сучасному освітньому середовищі все більше уваги приділяється забезпеченню якісного психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, зокрема тих, хто має порушення мовлення та слуху. Ці порушення істотно впливають на розвиток дитини, її соціалізацію, комунікативні можливості та емоційно-поведінкову сферу. У зв'язку з цим першочергового значення набуває комплексна оцінка розвитку таких дітей, яка дозволяє виявити індивідуальні особливості, труднощі та потенціал кожної дитини.

Важливою складовою ефективної допомоги є тісна взаємодія фахівців з родиною, яка виконує ключову роль у вихованні та соціальній адаптації дитини. Психолого-педагогічний супровід сім'ї передбачає не лише інформаційну та консультативну підтримку, а й формування готовності батьків до активної участі в процесі навчання і розвитку дитини. В умовах інклюзивної освіти така взаємодія набуває особливого значення, оскільки сприяє створенню цілісного середовища підтримки.

Комплексна оцінка розвитку дитини є кінцевим результатом процесу оцінювання в інклюзивно-ресурсних центрах (ІРЦ), що орієнтує фахівців на визначення оптимального освітнього маршруту для кожної дитини з особливими освітніми потребами. Основними завданнями такої оцінки є виявлення індивідуальних особливостей розвитку дитини та надання рекомендацій щодо подальшої підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі Лясковської І. розглядається проблема психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями мовлення в умовах інклюзивно-ресурсного центру. Дослідження підкреслює актуальність якісного супроводу для успішної інтеграції дітей у суспільство. Інше дослідження, представлене в навчально-методичному посібнику, детально описує діагностичний та методичний матеріал для використання в практиці дитячих закладів різного профілю, що сприяє ефективному

супроводу дітей з мовленнєвими порушеннями. Стаття Литовченка С., Супруна М. та Литовченка В. присвячена історичному аналізу розвитку спеціальної освіти в Україні, що є основою сучасних підходів до психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху. Автори підкреслюють необхідність удосконалення системи супроводу на основі інтеграції національного та зарубіжного досвіду [5]. У статті О. Венгловської, В. Дем'яненка та Л. Варнакової висвітлено особливості психолого-педагогічного супроводу дітей із порушеннями слуху в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти, що є важливим аспектом сучасної освітньої практики [3].

Метою даної статті є аналіз значення комплексної оцінки розвитку дітей з порушенням мовлення та слуху як основи для ефективного психолого-педагогічного супроводу родин, що їх виховують.

Виклад основного матеріалу. Психолого-педагогічний супровід сімей, які виховують дітей з порушеннями мовлення та слуху, є складним і багатогранним процесом, що передбачає взаємодію батьків, педагогів, психологів, логопедів та сурдопедагогів. Він охоплює діагностичну, корекційну, консультативну, просвітницьку та прогностичну діяльність.

Одним із центральних елементів ефективного супроводу є комплексна оцінка розвитку дитини, яка здійснюється фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Така оцінка дозволяє виявити рівень сформованості когнітивних, мовленнєвих, комунікативних, емоційно-вольових та соціальних навичок дитини. На її основі визначаються індивідуальні освітні потреби, розробляються корекційно-розвиткові програми та рекомендації для батьків і педагогів [1].

Комплексна оцінка розвитку дитини з порушенням мовлення та слуху – це системний процес, що передбачає всебічне вивчення індивідуальних особливостей дитини з метою визначення її освітніх потреб та потенціалу. Така оцінка зазвичай проводиться командою фахівців в інклюзивно-ресурсних центрах (ІРЦ) або спеціалізованих установах і є обов'язковим етапом при формуванні індивідуальної програми розвитку (ІПР).

Варто охарактеризувати основні компоненти оцінки:

Психологічна оцінка передбачає аналіз когнітивного розвитку, емоційно-вольової сфери, здатності до адаптації, наявності страхів, тривожності, рівня самооцінки, мотиваційних особливостей. Психолог використовує методики, адаптовані для дітей з порушеннями слуху або мовлення. З огляду на можливі обмеження у вербальній комунікації, використовуються адаптовані методики – зокрема, невербальні тести, проективні завдання та спостереження в ігровій формі. Особливу увагу приділяють виявленню рівня тривожності та соціальної адаптації дитини, що є важливими показниками готовності до навчального процесу.

Педагогічна оцінка, яка включає вивчення навчальних досягнень, сформованості навичок читання, письма, математики відповідно до вікових норм, здатності до логічного мислення, сприймання інструкцій. Фахівці аналізують здатність дитини до концентрації, обсяг робочої пам'яті, уміння працювати як самостійно, так і в групі. Особливої уваги приділяють дітям з порушенням слуху, адже такі порушення часто призводять до уповільненого засвоєння навчального матеріалу, що потребує корекції методів подачі інформації.

Мовленнєва оцінка (логопедична діагностика). Важливою складовою комплексної оцінки є логопедичне обстеження, яке передбачає аналіз усіх сторін мовленнєвого розвитку дитини. Логопед визначає рівень розвитку мовлення: наявність лексико-граматичних порушень, артикуляційної моторики, фонематичного сприймання, сформованість зв'язного мовлення. У випадку з дітьми, які мають порушення слуху, мовленнєва діагностика проводиться з урахуванням їх здатності сприймати мовлення за допомогою слухових апаратів чи альтернативної комунікації — жестової мови, візуальних матеріалів, піктограм [2].

Не менш важливим є дослідження *слухової функції дитини.* Проводиться як медичне, так і педагогічне тестування: фахівці визначають ступінь туговухості, аналізують слухову увагу, здатність до розрізнення звуків та засвоєння мовлення в умовах шуму або віддаленості мовця. На основі результатів слухової оцінки визначається необхідність у використанні технічних засобів компенсації — кохлеарних імплантів, слухових апаратів або FM-систем.

Завершальним компонентом є оцінка *соціально-комунікативної компетентності дитини.* Фахівці аналізують її здатність вступати у взаємодію з однолітками та дорослими, дотримуватись соціальних норм і правил, а також наявність альтернативних способів спілкування. Особливо цінною є інформація, отримана через спостереження, інтерв'ю з батьками, педагогами та участь дитини у групових заняттях.

Таким чином, комплексна оцінка розвитку дитини з порушенням мовлення та слуху є не лише діагностичним інструментом, але й основою для створення ефективної системи підтримки, що охоплює усі аспекти її життєдіяльності. Вона дає змогу не лише глибше зрозуміти дитину, а й забезпечити їй реальні можливості для успішного навчання, розвитку й інтеграції в суспільство [4].

Комплексна оцінка розвитку дитини з порушенням мовлення та слуху відіграє фундаментальну роль у створенні ефективної системи підтримки та навчання. Її значення не обмежується лише виявленням діагнозу чи рівня відставання у розвитку — навпаки, вона є багатовимірним процесом, який дозволяє побачити дитину цілісно, з усіма її сильними сторонами, труднощами, особливостями сприйняття світу та потенціалом для зростання.

Перш за все, така оцінка є основою для розробки індивідуальної програми розвитку (ІПР). Жодна дитина з порушенням слуху або мовлення не є ідентичною іншій — відмінності проявляються у віці виявлення проблеми, ступені її вираженості, компенсаторних можливостях, рівні родинної підтримки та освітнього середовища. Саме тому типові підходи до навчання часто є неефективними. Комплексна оцінка допомагає адаптувати освітній процес до конкретної дитини: обрати форму навчання (інклюзивну, спеціальну, індивідуальну), визначити обсяг і зміст корекційних занять, методи комунікації, які будуть найефективнішими (усне мовлення, жести, піктограми тощо).

Дуже важливо, що результати такої оцінки є науково обґрунтованими і спираються на багатопрофільний підхід. Її проводять не лише психологи, а й логопеди, сурдопедагоги, вчителі-дефектологи, соціальні педагоги, іноді — медичні фахівці. Така командна взаємодія дозволяє уникнути однобічного сприйняття дитини та сформувати узгоджену стратегію підтримки, що враховує всі сфери її життя — пізнавальну, емоційну, комунікативну, соціальну [6].

Комплексна оцінка має і значний практичний вплив на родину дитини. Для багатьох батьків вона стає першим кроком до розуміння потреб власної дитини, а також інструментом для подолання страхів і невизначеності. Завдяки оцінці родина отримує чіткі рекомендації щодо подальших дій, можливість планувати освітній маршрут, знання про те, як допомагати дитині у домашньому середовищі. Це формує партнерську модель «фахівець – родина», що є особливо ефективною для гармонійного розвитку дитини.

Ще одним вагомим аспектом є функція моніторингу та динаміки розвитку. Оцінка не є разовим заходом — її проводять у динаміці, щоби простежити, як змінюється стан дитини під впливом навчання, терапії та змін у соціальному середовищі. Це дає змогу своєчасно вносити корективи у програму супроводу, змінювати методики або зменшувати рівень підтримки, якщо дитина досягає стабільного прогресу.

На рівні системи освіти комплексна оцінка виконує індикативну функцію, адже дає можливість формувати статистичні дані, виявляти найпоширеніші проблеми, планувати ресурси, навчання фахівців, оптимізувати роботу інклюзивно-ресурсних центрів та спеціалізованих установ.

Отже, значення комплексної оцінки розвитку дитини з порушенням мовлення та слуху не можна переоцінити. Це не лише діагностичний інструмент, а й механізм розкриття особистості дитини, засіб для розбудови партнерства з родиною, інструмент індивідуалізації навчання та гарант якісної, гуманістичної освіти.

Визначальним чинником результативності супроводу є співпраця з родиною. Батьки повинні не лише отримувати інформацію про особливості розвитку своєї дитини, але й активно долучатися до реалізації індивідуального маршруту розвитку, брати участь у консультаціях, тренінгах, спільних

заходах. Практика свідчить, що саме обізнаність і включеність батьків значно підвищує ефективність корекційно-розвиткових заходів [2].

Також важливо враховувати вікові особливості та емоційний стан дитини, її мотивацію до навчання, здатність до соціальної взаємодії. Успішне формування комунікативних навичок відбувається лише за умов системної роботи в сприятливому психоемоційному середовищі, де дитина відчуває підтримку та безпеку.

Психолого-педагогічний супровід родин, які виховують дітей з порушеннями мовлення та слуху, є надзвичайно важливим компонентом комплексної допомоги таким дітям. Його метою є забезпечення сприятливих умов для розвитку дитини, її соціальної адаптації та ефективної взаємодії в родинному колі.

Основні напрями супроводу:

Психологічна підтримка батьків. Родини часто стикаються з емоційними труднощами: тривогою, почуттям провини, страхами щодо майбутнього дитини. Психолог допомагає прийняти особливості дитини, розвиває ресурсність батьків і підтримує їхнє емоційне благополуччя.

Педагогічне консультування. Батьків навчають методикам взаємодії з дитиною, роз'яснюють принципи розвитку мовлення й слухового сприймання, навички альтернативної комунікації (жестова мова, піктограми тощо).

Спільна корекційна діяльність. Фахівці (сурдопедагоги, логопеди, дефектологи) працюють із дитиною та паралельно залучають батьків до корекційних вправ. Це дозволяє продовжити розвиток дитини в домашньому середовищі.

Побудова партнерських взаємин між родиною та закладом освіти. Важливо налагодити постійну комунікацію між батьками та педагогами. Це забезпечує єдність підходів у вихованні та навчанні.

Інформаційно-просвітницька робота. Проводяться семінари, тренінги для батьків з питань особливостей розвитку дітей з порушеннями слуху та мовлення, сучасних технологій реабілітації, використання слухових апаратів або кохлеарної імплантації [7].

Ефективний психолого-педагогічний супровід родин створює умови для гармонійного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, зміцнює родинні зв'язки й сприяє повноцінній інтеграції дитини в суспільство.

Висновки. Психолого-педагогічний супровід родин, які виховують дітей з порушеннями мовлення та слуху, є ключовим чинником у забезпеченні повноцінного розвитку та соціальної адаптації дитини. Він передбачає не лише надання фахової допомоги самій дитині, але й активне залучення родини до процесу її навчання, виховання та корекції. Центральним елементом цього супроводу є комплексна оцінка розвитку, що дозволяє виявити індивідуальні потреби дитини та сформувати ефективну програму підтримки.

Успішність такого супроводу значною мірою залежить від командної взаємодії фахівців різних профілів, партнерства з родиною, динамічного моні-

торингу прогресу та адаптації освітніх стратегій. Системний підхід, індивідуалізація навчання та створення емоційно-безпечного середовища відкривають дитині реальні можливості для розвитку, спілкування і самореалізації. Таким чином, комплексна підтримка не лише сприяє розкриттю потенціалу дитини, а й формує стійку основу для її інтеграції у суспільство як повноцінного його члена.

Література:

1. Блеч Г. О., Гладченко І. В., Трикоз С. В., Сухіна І. В., Ярмола Н. А. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями : навч.-метод. посіб. Київ : ІСП НАПН України, 2018. 180 с.

2. Бондар В.І., Засенко В.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху та інтелекту. К.: ТОВ «Поліпром», 2007. 171 с.

3. Венгловська О.А., Дем'яненко В.І., Варнакова Л.В. Психолого-педагогічний супровід дітей із порушеннями слуху в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти. Молодь і ринок, 2023, №10, С. 60–66.

4. Гордійчук О.Є. Психолого-педагогічний супровід дітей з функціональними мовленнєвими труднощами в умовах інклюзивного навчання. Чернівці: ЧНУ, 2024. 231 с.

5. Литовченко С. Діти з порушеннями слуху: психолого-педагогічний супровід. К.: ІПП НАПН України, 2020. 171 с.

6. Стельмах І. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями мовлення. Збірник наукових праць. 2021. № 2. С. 65-75.

7. Чеботарьова О.В. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2018. 123 с.

References:

1. Blech H. O., Hladchenko I. V., Trykoz S. V., Sukhina I. V., Yarmola N. A. Psykhologo-pedahohichnyi suprovid navchannia ditei z intelektualnymy porushenniamy: navch.-metod. posib. Kyiv: ISP NAPN Ukrainy, 2018. 180 s.

2. Bondar V. I., Zasenko V. V. Psykhologo-pedahohichnyi suprovid ditei z porushenniamy slukhu ta intelektu. Kyiv: TOV «Poliprom», 2007. 171 s.

3. Venglovska O. A., Demianenko V. I., Varnakova L. V. Psykhologo-pedahohichnyi suprovid ditei iz porushenniamy slukhu v inkliuzyvnomu seredovyshchi zakladu zahalnoi serednoi osvity. Molod i rynok. 2023. №10. S. 60–66.

4. Hordiichuk O. Ye. Psykhologo-pedahohichnyi suprovid ditei z funktsionalnymy movlennievymy trudnoshchamy v umovakh inkliuzyvnoho navchannia. Chernivtsi: ChNU, 2024. 231 s.

5. Lytovchenko S. Dity z porushenniamy slukhu: psykhologo-pedahohichnyi suprovid. Kyiv: IPP NAPN Ukrainy, 2020. 171 s.

6. Stelmakh I. V. Psykhologo-pedahohichnyi suprovid ditei z porushenniamy movlennia. Zbirnyk naukovykh prats. 2021. № 2. S. 65–75

7. Chebotarova O. V. Psykhologo-pedahohichnyi suprovid navchannia ditei z intelektualnymy porushenniamy. Kyiv: ISPP imeni Mykoly Yarmchenka NAPN Ukrainy, 2018. 123 s.